

EKFRÄMJANDETS RESA TILL LITAUEN 23-28 AUGUSTI 2011

Svenne Hermodsson

Efter en lugn båtresa från Karlshamn anlände de 21 exkursionsdeltagarna till hamnstaden Klaipeda på den litauiska kusten. Där väntade *Marius Kavaliauskas* och en buss och snart var vi på väg norrut mot Kretinga. Marius är ung och skogsutbildad i Kaunas och ska vara vår tolk.

Gustav Fredriksson, vår reseledare och initiativtagare till resan, har besökt Litauen 75 gånger. För de flesta övriga deltagare var det dock första besöket. Gustav om någon kan alltså lära ut fakta om skog och mycket annat kring landet. Vi fick veta att 33 % av landets yta är skog, en ökning från 30 % på 20 år. I dagsläget är 37- 38 % av

skogsarealen privatägd, men målet är att öka andelen till 50 % genom auktionering. Han berättade också att stödet för plantering av ek på tidigare åkermark uppgår till ca 75 000 kr/ha fördelat på 45 000 kr vid planteringstillfället och ett skötselbidrag på 6 000 kr årligen under fem år.

I Kretinga anslöt *Palmira Lipskiene* för att lotsa oss vidare till sin skog. Vi passerade en f.d. kolchos med annan verksamhet nu, bl.a en fönsterfabrik. Trakten avfolkas, man flyttar till städer. Hela Litauens befolkning minskar då många, särskilt välutbildade, flyttar västerut. Denna dag, den 24 augusti, var det f.ö. storkarnas officiella

Resesällskapet samlat i Kedainai. Tolken *Marius Kavaliauskas* och reseledaren *Gustav Fredriksson* längst till vänster. Stadsguiden i mitten längst fram. Foto: *Ingvar Österström*.

flyttid. Vi såg många av dem på fälten och deras bon på tak och stolpar.

Palmira bor i Kretinga och är representant för Litauens skogsägarförening (FOAL Forest Owners Association of Lithuania). Dessutom är hon chef för Zemaitijos miskas, som motsvarar ett svenskt skogsbruksområde. Hon har 40 ha skog som hon köpt för 3 000 €. Privatskogarna granskas ur alla aspekter av en skogsmiljöinspektör, och Palmiras skog är exemplariskt bra.

Skogen tillbaka till barnbarnen

Vi fick lära oss att det fanns ett stort skogsengagemang före kriget, men 1945 och senare sändes de bästa skogsägarna till Sibirien. Under sovjettiden förekom inga privatskogar, men idag får de tidigare ägarna, deras barn eller barnbarn, tillbaka dessa skogar. Sambrukande av de små arealerna är inte utan problem. Man kör förstås inte genom grannens skog utan överenskommelse. Det finns EU-pengar för skogsägarutbildning.

Men nu till Palmiras paviljong, byggd för gäster och EU-pengar. Här blev vi väl förplägade med hennes eget örtte eller kaffe och mycket gott därtill. Vi blev lovade var sin flaska öl efter en runda i skogen.

Skogen är rekreationsskog med lek-, rast- och eldplatser. Det är en blandskog och på en plats finns små ekar planterade. En ek planteras vid ett barns födelse eller vid andra speciella tillfällen. Vi passerade ett 45-årigt granbestånd, satt efter gles björkskog av "sovjetfolk". Man såg djupa fåror efter markberedning, något som man inte gör numera.

Så kom vi tillbaka till Palmiras paviljong och den utlovade ölen. Vid bussen tackade Gustav med presenter och Fred

Resan utgick från och avslutades i Klaipeda vid Östersjökusten, och passerade de platser som markerats ovan.

Lönnberg delade ut Södras kepsar, även till Palmiras barnbarn.

Bussen körde vidare österut mot Telsiai och Gustav informerade om Litauens skogsbruk. Enligt skogsvårdslagen indelas Litauens skogar i fyra olika grupper (engelska enligt officiell översättning av skogsvårdslagen):

1. Orörd skog, (*strict reserves forests*), tillträde endast med tillstånd
2. Skogar för särskilt ändamål, indelade i två undergrupper
3. Skogar för skydd av ekosystem (*ecosystem protection forests*) motsvarar svenska naturreservat
  - Rekreationsskog
  - Skyddsskogar (*protective forests*) i bl.a. geologiskt, hydrologiskt syfte och skydd mot vinderosion
4. Ekonomiska skogar (*economic, commercial forests*)

Det finns dessutom två övergripande skyddsformer, nämligen nationalparker

och regionalparker, vilka kan innehålla skogar av de fyra grupperna. Det finns fem nationalparker i Litauen. Den ena av dessa är den historiska nationalparken Trakei, som vi besökte sista dagen under resan.

Som skogsägare är man skyldig att följa skogsbruksplanen och måste alltid ha tillstånd för slutavverkning. Ett hygge får vara högst åtta hektar stort i grupp 4 och fem hektar i grupp 3. I grupp 2 är kalavverkning inte tillåten. Begränsningen av hyggets storlek gäller även om det berör två eller flera fastigheter.

Möbler i ek

Det blev stor lunch på den nybyggda restaurangen Bransa utanför Telsiai. Där mötte oss Svensk-Litauiska föreningens i Telsiai tidigare ordförande *Onute Ananieviene*. Hon tog oss med till en samlings-sal, där ett antal småföretagare berättade

om sin verksamhet. Därefter kom vi ner till den tjugo år gamla möbelfabriken TCH. I utställningssalen visades prov på möbler från olika serier med tjugiga namn. Nästan allt var i ek, naturfärgad eller gråbetsad och oljad, samt något i björk och vitmålat. De vackra och välgjorda möblerna var avsedda för export till Storbritannien enligt damen som visade oss runt. Här kan tilläggas, att de flesta vi träffade talade bra eller mycket bra engelska.

Vi kom till fabriken just som personalen, ungefär 100 personer, slutade för dagen. Några av oss smög in i sågverket. Stockarna köptes från Ukraina, var måttligt grova och av god kvalitet. I den stora såghallen fanns två små horisontalbandsågar vars tänder skränktes och slipades i ett litet rum med enklast tänkbara utrustning. Sågningen tycktes gå bra och antagligen med låga kapitalkostnader. Det fanns vär-

Möbler i ek på företaget TCH i Telsiai. Foto: Gerd Hermodsson

mecentral och stora torkutrymmen, där okantade bräder och plank torkades i ungefär tre månader till 9 % fuktkvot.

Vi fortsatte med bussen österut och Gustav berättade, att det finns 2 milj. ha ekskog i Ukraina, oftast mycket bra, medan Litauen och Sverige har 40 000 ha vardera.

Vi stannade vid Korskullen (Kryziu Kalnas). Man uppskattar antalet kors till 60 000, enligt annan uppgift 200 000, större och mindre, fristående eller hängande på andra, alla med text och några med svensk anknypning.

Sen bar det av söderut till Kedainiai. På hotellet mötte oss tidigare ordföranden i Svensk-Litauiska föreningen *Birute Rakauskiene*. Vi skyndade genast till restaurang "Karaliski Kiskiai" där förutom Birute även nuvarande ordföranden i Svensk-Litauiska föreningen, växtförädlaren professor *Antanas Svirskis* var med oss. Stämningen vid borden var riktigt angenäm och Birute berättade entusiastiskt om föreningens verksamhet.

Ek och asp i Kedainiai

Nästa morgon blev det rundvandring i Kedainiai. Den kvinnliga guiden tog oss genom gamla stadens gator med säregna hus till en stor öppen plats, där judarna bott före andra världskriget, och senare till ett torg med ett väldigt monument över Janusz Radzivil där även Magnus Gabriel de la Gardie är nämnd. De båda slöt fördraget i Kedainiai 1655 mellan Litauen och Sverige. I den kalvinistiska kyrkans krypta fick vi se sarkofager för Janusz Radzivil och hans närmaste, en för Litauen betydelsefull släkt.

Vi fick nu ägna resten av dagen åt skog. I två mindre fordon åkte vi med två personer från Kedainiai skogsrevir (det finns 42

statliga revir i Litauen) till ett skogsbryn, där ytterligare två män väntade. Alla var klädda i skogsuniformer. Vi stod vid en regionalpark, där fågelskyddet särskilt betonas. Vitryggig hackspett ökar i antal men svart stork och skrikörn minskar tyvärr.

Därefter visades en ekplantering: treåriga plantor sattes för fyra år sedan i grupper om tretton med nät runt omkring, diameter två meter och med nio meter mellan grupperna. Att varje grupp hade just 13 plantor berodde på att styrelsen för reviret hade 13 medlemmar och direktörens namnsdag var den 13:de i en månad!

Nät runt varje grupp i stället för runt hela planteringen ger djuren större frihet. Näten var ganska låga, eftersom det saknas älgar i området. Förutom ek växte planterad gran och diverse lövträd naturligt som amträäd.

Vid nästa exkursionspunkt växte något större ek och gran i rader, även här i nord-sydlig riktning för att eken skulle få mesta möjliga ljus. Plantorna sattes 2003 och var då treåriga. Varannan rad ek och varannan rad gran, 1,5 m mellan ekarna i raden och 4 m mellan ekraderna. Markberedningen hade varit kraftig och varje ekplanta skyddades av nät eller plastcylinder.

Efter lunchen samlades vi vid en fyra-hundraårig jätteek och fick en kort föreläsning om landets förhållande till Polen genom tiderna. Vi fick också veta, att författaren och nobelpristagaren Czeslaw Milosz föddes nära Kedainiai 1911.

Åter till skogen: Ett aspbestånd hade ersatts med hybridasp på 1,4 ha, planterat 2004 i jordhögar, men utan markberedning. Tillväxten hade mätts 2010 och jämförts med vanlig asp. Hybrid Aspen hade tre gånger större årlig tillväxt. Aspstammarna skyddades med perforerad plast.

I ett kommande försök ska man plantera

hybridasp och ek i nordsydliga rader med 1 m plantavstånd för ek och 2 m för asp. Troligtvis blir det även naturlig föryngring av olika lövträd. Asparna ska fällas vid 25 års ålder och därefter ska asp skördas vart fjortonde år från rotskott, allt medan eken växer. Mellan ekraderna ska det vara 4 m och där kan asparna fällas. Detta borde ge bättre ekonomi och anläggningskostnaden borde vara betald efter 30 år. Vi fick också veta att hybrid Aspen inte hinner få mörk ”kärna” vilket den vanliga, långsamväxande Aspen får.

Vi åkte till en väggörning där det står en stor informationstavla över ett storslaget skogsprojekt ”Litauen 1000 år” där vi fick hjälp att tyda tavlans flygfoto över ett 40 ha stort område. 50 000 ekplantor från de fyra landsdelarna ska sättas och tanken är, att en del skall stå kvar till nästa 1000-årsjubileum. Den som vill kan plantera en ek och får då i gengäld en bok och sitt namn på en skylt. En del ek ska planteras som alléer mot en flod.

Arboretum och raketbas

Nästa mål för resan var Skinderiskis arboretum, som till största delen är *Kestutis Kaltenis* verk. Ett slags reservat på 125 ha vid en flod avsattes och 1971 började Kestutis och några medhjälpare sätta plantor från frön, som han samlat in efter hand från hela världen. Det finns 1400 olika arter, varianter etc. av träd, buskar och klätterväxter på ett 35 ha stort område, och Kestutis visade själv oss runt på en mindre del.

Vi for sedan genom ett område med betongvägar, betongplattor och betongruiner, där skogen växer vilt. Det var en av Sovjets raketbaser och vi stannade till på platsen för soldaternas fysiska träning. Ryssarna

drog sin militär ut ur Litauen 1993 och därefter fanns det ingen ägare till marken här. Men skogsreviret var snabbt på plats och 1997 anlades en fröplantage för klibbal. Träden toppades så att de var låga och alkottar samlas in vid första frosten i slutet av september och tröskas (klänges) senare. Redan 2006 fick man 5 kg frö och varje kilo kan ge 15 000 plantor. Här finns kloner även från Sverige. Det blev en diskussion om nyttan av att odla al. Nyttan finns, kom man fram till, särskilt i Litauen med dess många våtmarker. Gustav nämnde, att den bästa alen i Litauen blir 33 m hög.

Det var sista visningen i Kedainiai skogsrevir. Gåvor utväxlades och vi bjöds på champagne och därefter åkte vi tillbaka till Kedainiai.

Den nya skogsvårdslagen

Den stora bussen tog oss nu till Kaunas för inkvartering. Professor *Romualdas Deltuvas* från skogsfakulteten i Kaunas och tidigare rektor vid lantbruksuniversitetet i Kaunas mötte oss vid hotell Centre Nuova. Han har undervisat även Marius, vår tolk. Under bussresan berättade Gustav om sitt internationella engagemang. Det började 1989 då han fick arbeta på halvtid med internationella program för Skogsstyrelsen. Han hade då tidigare under 70- och 80-talen varit i Tanzania, Etiopien och Kina på skogliga uppdrag, men nu gällde det Baltikum.

Tillsammans med några andra svenskar skulle en första resa göras till Kaunas via Leningrad, varifrån gruppen fick återvända av inresebyråkratiska skäl. Han fick inbjudan till Riga några veckor efter frigörelsen. Baltikum behövde hjälp med bl.a. skogslagstiftning och med varje land gjordes överenskommelser.

Litauen fick en ny skogsvårds- lag 1994. Många deltog för att hjälpa Litauen till ett nytt skogsbrukande, bl.a. en jurist från svenska Skogsstyrelsen, skogsvårdsstyrelsen i Kristianstad och skogsbruksskolan i Osby. De flesta svenska projekten finansierades av Sida. Från Danmark kom hjälp med att bilda skogsägarföreningar. Under arbetet med detta jämfördes olika länders skogsvårds- lagar, så att det för Litauen bästa skulle tillämpas. Det var enligt Gustav mycket lätt att samarbeta med litauerne, som säkert tyckte detsamma om Gustav. Vi märkte förstås att han blev hjärtligt mottagen av de många personer, som bidrog till att göra vår resa så lyckad från början till slut.

På kvällen följde vi Romualdas på en lång vandring genom Kaunas i ständig utförsbacke och med uppehåll då han berättade om några av stadens sevärdheter och om landets historia. Vi nådde fram till en restaurang "Berneliu užeiga", där vi fick en trevlig kväll vid ett långbord.

Fröplantager och plantodling i Dubrava

Fredag förmiddag besökte vi Dubrava försöksrevir, sydost om och nära Kaunas. Vid Ekfrämjandets första litauenresa 1997 gjordes också besök här. Vi möttes av *Kestutis Sakunas*, som varit chef/direktör här sen 1998 och som hade väldigt mycket att visa och att berätta om.

Diskussion om stamkvistning. Kestutis Sakunas till vänster och Gustav Fredriksson till höger om eken. Foto: Fred Lönnberg

Verksamheten här är mångfaldig, bl.a. odlar man plantor även för andra revir. Ek, ask och tall från utvalda träd i olika områden i Litauen och även asp från kloner att planteras på övergiven åkermark med stora bidrag från EU. I ett stort växthus odlas plantor för ympning. Frö sätts i små men djupa plastkrukor.

Vi gick ut till en femtioårig fröplantage av gran. Kottarna plockades dock inte här utan från en yngre plantage. Dubrava kan

Dubrava försöksrevir: Kestutis Sakunas visar växthusodling. Foto: Kerstin Lönnberg

förse hela landet med gran- och tallfrö, men Kestutis funderade på om det kanske vore bättre att ta frö från de bästa bestånden i Litauen. Intill fanns en gles ekollonplantage med stora låga kronor. Ollonen plockas från marken, i konkurrens med vildsvinen.

För femton år sen drabbades skogarna av insektsskador, som föranledde slutavverkningar varefter tall, ek m.fl. trädslag sattes i olika blandningar. Normal sätts 3 000 gran/ha, 4-5 000 tall och 3 000 ek.

Vi fick veta, att reviret anlitar entreprenörer för avverkning men att det också har egen utrustning. Virket säljs av reviret. Skatt eller avgift till staten betalas med 15 % på omsättningen, d.v.s. bruttointkomsten på all verksamhet före avdrag för kostnader.

Vi bjöds in till kaffe i en elegant, nästan nybyggd kontorsbyggnad. Därefter blev

det inomhusvisningar av Litauens största anläggning för att klänga kottar, med utrustning från Sverige. Under ett år efter en stormfällning fick man klänga mer än 600 ton kottar. Varje år odlas 1,5-2 milj. plantor och man har krav på sig att förse omställningsmark (från lanbruk till skogsbruk) med plantor. Den utgör för hela Litauen 2 000-3 000 ha/år. Vi fick också komma in i kylrummet där 70 % av fröet förvaras vid -2 °C.

Utomhus igen fick vi se tvååriga granplantor och en planteringsmaskin, och vidare sådd treårig ek, högväxt och lagom för plantering. Eken rotbeskärs för att kunna planteras på vanligt sätt, annars skulle den haft en rot bortåt en meter lång.

Mera siffror: I Litauen planteras ca 40 % gran, 20 % tall och 40 % ek, al m.fl. lövträd. 10-20 % planteras på hösten. Det finns 45 plantskolor i Litauen men Kestu-

tis menade att det hade räckt med 20. Viss specialisering förekommer mellan dessa. Från denna plantskola exporteras plantor, även till Sverige. Man har också försäljning av prydnadsbuskar och julgranar.

I en mindre ekskog med plusträd uppstod undran och förvirring. Hur kan en aldrig så van trädklättrare samla ollon från grenspetsar på 25 m höjd efter att ha klättrat upp på de smala och kvistfria stammarna? Nej, de samlar kvistar, som ympas på grundstam odlad från ollon, som samlats på marken, fick vi veta.

Så var det dags för lunch med sallad, soppa och tre huvudrätter att välja på. Vi levde gott i Litauen. Fred Lönnberg passade på att informera om Södras granfröplantage Bredinge på södra Öland, anlagd på 1970-talet. Från ett hundratal kloner togs skott som ympades på granstammar. Man hade där sju slags skadegörare på kottarna. Fred menade, att plantagefrö är bättre än beståndsfrö.

Dzukija nationalpark

Från Dubrava åkte vi söderut mot den sydligaste delen av Litauen i landsdelen Dzukija. Målet var Dzukija nationalpark. Gustav berättade, att det finns fem nationalparker varav en på Neringahalvön. I dessa nationalparker finns områden med olika grad av skydd eller för speciella ändamål. Vissa områden är fullständigt fredade och får besökas endast efter tillstånd. Tallen blir allt mer dominerande i skogarna, inte minst när vi kommer fram till Marcinko- nys, en bevarad kulturby i nationalparken.

Vår nationalparksguide berättade med hjälp av Marius om den 58 000 hektar stora parken, det största skyddade området i Litauen. Parken är bebodd i 79 byar och ett större samhälle. Den är till 90 % skog-

täckt. Tallskog dominerar, men här finns också Litauens största våtmarksområde vid gränsen mot Vitryssland, med stora högmossar. Sandbackar och svackor för torvmossar bildades under istiden och nu finns kärr och relikt sjöar mellan torvmarkerna. Regnvatten fyller sjöarna, som inte dräneras tillräckligt genom den våta torven för att torka ut.

Tallen, ljungen och kärrvegetationen ökar och här möts nordliga och sydliga arter. En folder om parken angav att man funnit 250 arter lavar och tre gånger så många svampar och högre växter vardera. Faunan är förstås också artrik. Parken är även en kulturpark med minnesmärken från det förgångna, t.ex. ihåliga tallar från gammaldags honungssamlande. Här kan nämnas att skogarna i södra Litauen är mycket rika på svamp och att svamp har exporterats härifrån.

Dragspel

Vi stannade till med bussen intill kanten av en djup ravin och gick sedan nerför en lång trappa till ån Ula River, över en gångbro och till en liten damm, som kallas Ulas öga. Den är en artesisk källa, där vatten ständigt pressas upp underifrån. Om man tvättar sig här i månsken lär man bli yngre, men ingen av oss ansåg sig behöva detta. Ingen ville heller försöka att flyta på det starkt uppströmmande vattnet, som är 7-8 °C varmt. Källan ligger 22 m över ån strax intill och vi fick förklarat hur snedställda sand- och lerlager orsakade fenomenet.

I den etnografiska byn Zervynos samlades vi vid en träkyrka och gick sedan längs en gammal bygata med små gårdar i åldrande träs gråfärg. De är privatägda, flera står tomma men några verkade välvårdade och nymålade i brunt eller kantarellgult,

vilket är vanligt på litauiska landsbygden. Vi hörde dragspelsmusik på en gammal gård där vi skulle äta middag vid långbord i storstugan. Det blev en gammaldags festmåltid med enbart traktens produkter, bl.a. bovetebröd. Det blev mera sång och musik och dans på gräset och slutligen kaffe med kaka innan återfåget till fots och med buss till Vilnius. Överväldigande kontraster.

Guidning i Vilnius

Lördagsmorgonen började med en promenad utmed och över floden Neris, förbi parlamentet och platsen för ett bortforslat Leninmonument till en gatuservering vid Gedeminas prospekt, Post Scriptum. Efter förmiddagskaffet vidare till Katedralplatsen där *Irena Balciuniene* mötte oss för att visa den gamla innerstadens sevärdheter. De är många och där vi stod såg vi Klocktornet, Katedralen och Storfurstarnas palats. Det märktes genast att Irena är en

rutinerad guide, kanske stadens bästa, när hon ledde oss vidare till Presidentpalatset, Universitetet, S:ta Anna kyrkan, Bernadinerkyrkan m.m. Guidningen avslutades med en vandring genom de judiska kvarteren, som var ett getto under den tyska ockupationen.

Litauen har en historia, som för dess invånare ofta betytt död och elände där det ligger mellan Väst- och Östeuropa. Ett koncentrat av detta kunde vi se i museet för genocidoffren i KGB-fängelset, som KGB lämnade 1991. Med sina ohyggligheter är det ett omskakande och tankeväckande museum. Under Ekfrämjandets litauenresa 1997 besöktes det också.

Kvällen ägnade vi åt Belmontas, ett fri-luftsområde med restauranger vid en större nedlagd kvarn intill Vilniafloden.

På söndag förmiddag var det dags att åka hemåt men först fick vi se S:t Peter och Paulkyrkan, med en makalös barockinte-

Ekstockar av hög kvalitet. Dessa är dock importerade från Ukraina. Foto: Lotta Woxblom.

riör. Vi kom också till staden Trakai och kunde under två timmar bese den återuppbyggda borgen på ön intill. Byggnaden, samlingarna av historiska föremål och de många turisterna var väl värda att se.

Efter kaffe och tilltugg återvände vi till nutiden och bussen med destination Klaipeda. Under färden berättade Gustav, att i statsskogarna nyplanteras årligen 1 000 ha övergiven åkermark varav 500 med ek. De privata skogsägarna får som ersättning för ekplantering och inledande skötsel 16 000 litas/ha (ung. 45 000 SEK) och dessutom 2 200 litas/ha under fem år. Minimiarealen är 0,1 ha. Han nämnde också att det inte finns något massabruk i Litauen.

Halvvägs till Klaipeda stannade vi för lunch på restaurang "Pas Nicola". Lennart Hägerby tackade Gustav, som planerat, organiserat och genomfört resan till allas vår största belåtenhet. Det var omväxlande skog och kultur under dessa fem dagar i Litauen, då vi upplevt så mycket, haft trevligt och alltid kommit till dukade bord vare sig det gällt mat eller studiebesök.

I Klaipedas utkant kunde vi besöka Akropolis, ett konsumtionstempel av enorma dimensioner. Med oss hem hade vi bl.a. en statistisk årsbok över Litauens skogar 2010, 176 sidor. Färden över Östersjön gick fint även denna gång. ■

Med tack till Gustav Fredriksson, som kompletterat de skogliga uppgifterna, namn och en del andra fakta, och till Gerd Hermodsson som skrivit ut texten.

Om författaren

Svenne Hermodsson har skog och ett litet sågverk utanför Vinslöv i Skåne, och är mångårig medlem i Ekfrämjandet. År 1997 mottog han Ekfrämjandets länspris för sitt engageman för ädellövskogen på fastigheten.

